

Ukrajna helye Európában és a magyar–ukrán kapcsolatok két évtizede

*Fedinec Csilla*¹

Az emberiség történelme a civilizációk története – írja Samuel P. Huntington. A civilizáció pedig egy adott nép életmódjának egészére utal. A hidegháború utáni világban a kulturálisan egységes népek egymásra találnak (Németország), a civilizációjuk tekintetében elkülönülő társadalmak felbomlanak (Szovjetunió, Jugoszlávia), vagy erős feszültség alakul ki társadalmukban – ide tartozik például Ukrajna.² Oroszország után ez utóbbi Európa második legnagyobb területű országa.

A függetlenség napja

A Szovjetunió felbomlása egy, a Kreml által fentről irányított reformfolyamat következménye volt, amelyben az ukránok az orosz demokraták és a baltikumi nacionalisták által feltört utat jártak be. Kijevből nézve Moszkva számos negatív üzenettel élt Mihail Gorbacsov alatt. Ilyen volt 1985-ben a disszidenseknek nevezett ukrán ellenzékiek elleni perek felújítása, többek bebörtönözése. Vagy az, hogy a nyíltságot meghirdető szovjet pártfőtitkár csak nemzetközi nyomásra beszélt nyilvánosan az 1986 áprilisában az ukrainai csernobili atomerőműben bekövetkezett robbanásról, s nem engedett Volodimir Scserbickij ukrán pártfőtitkárnak, aki kérte, hogy ne tartsák meg a május elsejei kijevi felvonulást. Még 1991 januárjában, a Krím-félsziget státuszával kapcsolatban megrendezett népszavazásnak is az volt az egyértelmű üzenete, hogy ha Ukrajna kiválik a Szovjetunióból, akkor a Krím elszakad tőle.³ Óvatosságra intett a Szovjetunióba látogató George Bush amerikai elnök is az ukrán parlamentben 1991. augusztus 1-jén elmondott beszédében, amikor így fogalmazott:

Egyes emberek arra szólították fel az Egyesült Államokat, hogy válasszon Gorbacsov elnök támogatása és a Szovjetunió egész területén a függetlenségre törekvő nemzetek támogatása között [...] Mi, amennyire csak lehetséges, szoros kapcsolatokat fogunk fenntartani Gorbacsov elnök szovjet kormányával. Ugyanakkor értékeljük a Szovjetunióon belüli új helyzetet, és ezért, miután mi magunk is föderatív állam vagyunk, jó viszonyt – javuló viszonyt – akarunk a köztársaságokkal [...] Ukrajnában, Oroszországban,

Örményországban és a balti államokban a szabadság szelleme uralkodik [...] Ám a szabadság nem ugyanaz, mint a függetlenség. Az amerikaiak nem fogják támogatni azokat, akik függetlenségre törekednek azért, hogy az önkényt helyi despotizmussal váltsák fel. Nem fognak segíteni azoknak, akik etnikai gyűlöleten alapuló öngyilkos nacionalizmust propagálnak. Azokat fogjuk támogatni, akik demokráciát akarnak építeni [...].⁴

A szovjet tagköztársaságok közül elsőként Oroszország mondta ki függetlenségét 1990. június 12-én. Ezt többen követték, köztük július 16-án Ukrajna. 1990 decemberében azonban a Szovjetunió népképviselőinek IV. kongresszusa elutasította a tagköztársaságok által kinyilvánított függetlenséget, és a szövetségi szerződés megújítása mellett foglalt állást. 1991 márciusában a moszkvai Legfelsőbb Tanács határozatára országos népszavazást írtak ki arról, hogy fent kell-e tartani a Szovjetuniót. Ezzel párhuzamosan az ukrán parlament a tagköztársaság területén abban a kérdésben írt ki népszavazást, hogy a lakosság egyetért-e az 1990. július 16-i dokumentum tartalmával, miszerint Ukrajna független állam – de szovjet keretek között. A végeredmény ellentmondásos volt, hiszen az ukrainai lakosság nagy többsége a Szovjetunió fenntartására és a sajátos ukrán függetlenségre is igent mondott. A helyzet másutt sem volt egyértelműbb: számos tagköztársaságban, így Észtországban, Lettországban, Litvániában, Grúziában, Örményországban és Moldovában nem is tartották meg a népszavazást.⁵

Ukrajnának így, sajátos módon, két függetlenségi nyilatkozata is van. Az 1990. július 16-án elfogadott, fent említett terjedelmes dokumentum – amelynek számos passzusa visszaköszönt az 1996-ban elfogadott, máig érvényes alkotmányban – olyan szuverén államról beszélt, amelyik ugyanakkor továbbra is a Szovjetunió része. A szovjet keretből való kitekintés: az ukrainai törvények elsőbbségének kimondása, illetve a saját állampolgárság kinyilvánítása, párhuzamosan a szovjet megtartásával. A tényleges függetlenségi nyilatkozat az ukrán parlament által 1991. augusztus 24-én elfogadott rendelet, amely mindössze két mondatban fogalmazta meg, hogy Ukrajna független demokratikus állam, amelynek területén kizárólag a saját törvényei érvényesek.⁶ A dokumentumot 1991. december 1-jén népszavazással is megerősítették. Ennek nyomán azonnal megindult a nemzetközi elismerés folyamata is, melyben vezető szerepet töltött be Magyarország. Az Egyesült Államok csak 1991. december 25-én ismerte el Ukrajnát, azon a napon, amikor Mihail Gorbacsov lemondott.

Ukrajna függetlenségének haladéktalan elismerését az ország szempontjából nem lehet eléggé túlértékelni. George Bush, az USA elnöke és Mihail Gorbacsov szovjet elnök november 30-án, az ukrán függetlenségről szóló referendumot megelőző napon folytatott telefonbeszélgetéséből az derült ki, hogy az USA támogatni kívánja az ukrán nép azon szándékát, amit a referendumon kinyilvánít; hajlandó támogatni a függetlenségét, ha Ukrajna lehetővé teszi az atomfegyverek ellenőrzését, betartja

a hagyományos fegyverekre vonatkozó nemzetközi előírásokat, tiszteletben tartja az emberi és kisebbségi jogokat. Ezzel szemben Gorbacsov arról beszélt, hogy a Szovjetunió eleget tesz a területén élő minden nép igényeinek, és az Egyesült Államok Ukrajna függetlenségének elismerésére vonatkozó, kizivárgott szándéka nem értékelhető másként, mint a szovjet belügyekbe való beavatkozásként. A legtöbb tagköztársaság kinyilvánította függetlenségét, de ez nem akadályozza, hanem éppen hogy lehetővé teszi számukra, hogy szuverén módon döntsenek az új szovjet államszövetségről. Éppen ezért a referendum pozitív végeredménye nem fogja automatikusan azt jelenteni, hogy Ukrajna szakított a Szovjetunióval.⁷

A szovjet nemzetiségi politika által megteremtett intézményi háttér sajátos módon megkönnyítette a szétválást: a határok, a parlament, a minisztériumok stb., minden adott volt. Amikor Ukrajna formális értelemben függetlenné vált, csak ki kellett cserélni a szovjet állami jelképeket – a zászlót, a címet és a himnuszt. Nem újat alkottak, hanem egyfajta önmeghatározásként az 1918–20-as időszak államkezdeményének, a formálódó szovjet birodalomból kiszakadni kívánó, de nemzetközileg el nem ismert Ukrán Népköztársaság rekvizitumait vették elő. A legnagyobb átalakításra épp a külügyminisztérium szorult, amely kisebb hivatalként addig jóformán csak a külföldi delegációkkal és Ukrajna ENSZ-képviselétével kapcsolatos ügyekkel foglalkozott.⁸ Az ország belső átalakításánál nem kevésbé volt fontos a külkapcsolatok alakítása, nemzetközi megítélésének figyelemmel kísérése.

Az 1991-ben függetlenné vált Ukrajnában az 1990-ben megválasztott parlament működött 1994-ig; megőrizte hivatalát az utolsó szovjet-ukrán kormányfő, Vitold Fokin, Szovjet-Ukrajna utolsó vezetőjét, Leonyid Kravcsukot választották meg az első államfővé. 1994-től őt követte Leonyid Kucsma, majd 2004 legvégétől Viktor Juscenko, s végül 2010-ben foglalta el hivatalát a regnáló elnök, Viktor Janukovics. Ukrajnában elnöki-parlamentáris rendszer működik, az államfő változó mértékű, de egyértelmű erőfölényével. A parlamenti választások ([1990], 1994, 1998, 2002, 2006, 2007, 2012) rendszere többször módosult, egy-egy miniszterelnök viszonylag rövid ideig tudta megőrizni pozícióját, két választás közötti teljes ciklust senki sem töltött ki. A legutóbbi, 2012. októberi parlamenti választásokig 14 kormányfője volt az országnak (ha figyelembe vesszük az ügyvivői státuszt is, akkor pedig 19). Minden államfő korábban volt miniszterelnök; két kormányfő tudott duplázni: Viktor Janukovics és Julia Timosenko.

Ukrajna		Magyarország	
Államfő	Miniszterelnök	Államfő	Miniszterelnök
Leonyid Kravcsuk [1990] 1991–1994	Vitold Fokin [1990]–1992 Leonyid Kucsma 1992–1993 Vitalij Maszol 1994–1995 Jevhen Marcsuk 1995–1996 Pavlo Lazarenko 1996–1997	Göncz Árpád 1990–2000	Antall József 1990–1993 Boross Péter 1993–1994 Horn Gyula 1994–1998
Leonyid Kucsma 1994–2004	Valerij Pusztovojtenko 1997–1999 Viktor Jusczenko 1999–2001 Anatolij Kinah 2001–2002 Viktor Janukovics [1] 2002–2004 Julia Timosenko [1] 2005 Jurij Jehanurov 2005–2006	Mádl Ferenc 2000–2005	Orbán Viktor [1] 1998–2002 Medgyessy Péter 2002–2004
Viktor Jusczenko 2004–2010	Viktor Janukovics [2] 2006–2007 Julia Timosenko [2] 2007–2010	Sólyom László 2005–2010	Gyurcsány Ferenc 2004–2009 Bajnai Gordon 2009–2010
Viktor Janukovics 2010–	Mikola Azarov 2010–	Schmitt Pál 2010–2012 Áder János 2012–	Orbán Viktor [2] 2010–

Megjegyzés: a táblázat utolsó sora a 2012. november végi helyzetet tükrözi.

A két legsúlyosabb örökség, amivel Ukrajnának szembe kellett néznie: a kommunista múlt és a csernobili katasztrófa máig ható következményei. Az erőművet 2000. december 15-én végleg leállították – a négy további működő atomerőmű (a zaporozsjei, a dél-ukrajnai, a rivnei és a hmelnickiji) az ország villamosenergia-szükségletének közel 50 százalékát termeli meg –, az azonban továbbra is súlyos ökológiai, egészségügyi stb. terhet jelent, és – elsősorban Ukrajna számára – óriási kiadásokkal jár, amit az ország nemzetközi segítség nélkül nem is lenne képes fedezni. 2010 januárjában

a New York-i Tudományos Akadémia (NYAS) közzétette a tudományos elemzések legátfogóbb összegzését a csernobili baleset környezeti és humán hatásainak természetéről és mértékéről [...] a legérintettebb országokban, Belorussziában, Oroszországban és Ukrajnában [...] A szerzők szerint a reaktor katasztrófájakor a radioaktív sugárkibocsátás tízmilliárd Curie-t ért el, ami kétszázszorosa a hirosimai és nagaszaki atombombák sugárzásának; a baleset halálos áldozatainak számát 1986 és 2004 között 985 ezerre becsülik szerte a világon, ez a szám azóta tovább növekedett. A 830 ezer „likvidátor” közül, akik a baleset helyszínén azóta dolgoztak, eddig 112–125 ezer halt meg. Sok asszony és férfi dolgozott mindenféle védőfelszerelés nélkül, és

óriási adagban kapott sugárzást, illetve lélegzett be urániumizotóppal szennyezett port. [...] Ha a technokratákat az egészségügyi és környezeti következmények hidegen is hagyják, a katasztrófa összköltségét látva biztosan a szívükhöz kapnak. Az első húsz évben a három legérintettebb országban a balesethez köthető közvetlen költség több mint 500 milliárd dollár volt, ami az Európai Unió árszínvonalára átszámítva 2 ezer milliárd euró – pontosan annyi, mint amennyibe az egész világon a teljes nukleáris iparhoz köthető infrastruktúra megépítése került!⁹

A Kravcsuk-időszak

1991-ben már a szovjet viszonyok közt megszokotthoz képest is feltűnő áruhiány mutatkozott, valamint közel tízszeres árnövekedés sújtotta a lakosságot, miközben az emberek pénzügyi lehetőségei nominálisan nem változtak. A birodalom felbomlása rohamos tempóban súlyosbította a fennálló helyzetet. 1992-ben már több mint 2.000%-os volt az infláció, majd miután novemberben Ukrajna szakított a rubelzónával, 1993 folyamán a 10.000%-ot is meghaladta. Az árak gyorsabban nőttek, mint a bérek, egyre kevesebb embernek volt munkalehetősége, a foglalkoztatottak egy része is egyre hosszabb időn keresztül nem kapta meg járandóságát, illetve egyre nagyobb hányaduk fizetés nélküli szabadságon várta a jobb időket. A boltok kiürültek, az áramot, fűtést takarékosági megfontolásból mind többször és egyre hosszabb időre lekapcsolták, a szociális ellátórendszer alig működött, illetve bizonyos tekintetben gyakorlatilag megszűnt. Drasztikusan visszaesett a gyerekszületés és jelentősen megnőtt az elvándorlás, aminek következtében két népszámlálás között (1989 és 2001) az ország lakossága több mint 3 millió fővel csökkent. Egyedül a volt szovjet funkcionáriusokból kialakult új elit-réteg járt jól: ők, kihasználva a helyzetet, hatalmas vagyonokra tettek szert. Az általános elégedetlenség következménye volt, hogy az 1991-ben betiltott, majd 1993-ban újra engedélyezett kommunista párt az 1994-es parlamenti választásokon a törvényhozásba bekerült politikai formációk közül már a legtöbb mandátumot tudta megszerezni.¹⁰

Kravcsuk az országban belüli legfontosabb teendőnek az ukránosítást tartotta, ami végül is kimerült abban, hogy az ukrán nyelvet hivatalossá tette. Külpolitikájában a leglátványosabb eredmény az volt, hogy lemondott az atomfegyverekről, ami a világ harmadik legnagyobb arzenálját (a volt Szovjetunió nukleáris fegyvereinek 15%-át) jelentette. 1994. január 14-én Moszkvában Oroszországgal és az Egyesült Államokkal aláírta az ez irányú megállapodást, jelentős nyersanyag és anyagi kompenzáció ígérete fejében. Februárban csatlakozott a „Partnerség a Békéért” programhoz, novemberben pedig az 1968-as atomsorompó-egyezményhez.¹¹ Az 1994. december 5-én Budapesten aláírt memorandumban pedig az USA, Nagy-Britannia és Oroszország biztonsági garanciákat nyújtott az országnak.¹² Ily módon Ukrajna 1996-ra a világ első olyan országa lett, amely kilépett az atomhatalmak sorából. Ez egyúttal orientációs döntés is

volt, hiszen Oroszország szoros kapcsolatra törekedett a „közel külfölddel”, éppen a volt szovjet katonai bázisok és a határain kívül került oroszok kulturális jogaira tekintettel. Az ukránokat ráadásul az orosz politikusok egy része nem is tekintette önálló nemzetiségnek.¹³

Magyar szempontból az időszak centrális eseménye Ukrajna független államként való elismerése, ennek kapcsán a külképviseletek megnyitása, illetve a magyar–ukrán alapszerződés megkötése volt.

Bár időben nincs is olyan távol, mégis némi legenda lengi körül, hogy vajon Magyarország hányadikként ismerte el Ukrajna függetlenségét. Az ukrán szakirodalom általában Lengyelországot teszi az első helyre, a magyar is „az elsőek között” megfogalmazással él, hozzátéve, hogy Magyarország volt az első olyan állam, amelyik nagykövetséget nyitott Kijevben. Azonban az elismerést illetően a szemtanú hitelességével biztos az első helyben Páldi András, Magyarország első ukrainai nagykövete. Kijevi főkonzulként jó előre készenlétben tartotta a nagykövetség feliratú táblát. 1991. december 1-jén, vasárnap volt a népszavazás. Másnap, hétfőn kihirdették az eredményt. Kedden délben Budapestről megérkezett a telefax, hogy alá lehet írni a jegyzőkönyvet a diplomáciai kapcsolatok felvételéről, amire még aznap délután sor is került az ukrán fővárosban – párhuzamosan a névtábla cseréjével. A jegyzőkönyv aláírásán jelen levő Anatolij Zlenko külügyminiszter és a megjelent magas rangú diplomaták „sorra gratuláltak ahhoz, hogy [...] a magyar kormány az első, amelyik tetteivel támogatja a független állam létrejöttét és megerősödését.”¹⁴

A magyar fél is rendkívül fontosnak ítélte a kapcsolatok kiépítését Ukrajnával. A rendszerváltás utáni időszakban

a magyar keleti politika különös gondot fordított arra, hogy a gyengülő moszkvai központ mellett fejlessze kapcsolatait a Szovjetunió más tagkötársaságaival is. Földrajzi közelsége, gazdasági potenciálja, energiaimportunk lebonyolítása, biztonságpolitikai érdekeink, s végül, de nem utolsósorban, az ott élő közel 200 ezres magyar kisebbség miatt a magyar kormány megkülönböztetett figyelmet szentelt e politika során a szuverenitásának erősítésén fáradozó Ukrajnának.¹⁵

Antall József miniszterelnök már 1990 augusztusában arról beszélt a Budapestre látogató Anatolij Zlenko külügyminiszternek, hogy támogatja Ukrajna európai közeledését, „s egyben szót emelt a kárpátaljai magyarság kollektív jogainak biztosítása mellett. Egyértelműen rámutatott, hogy Magyarország tiszteletben tartja az európai határokat, de szorgalmazza Kárpátaljának a területi autonómia megadását.”¹⁶

1991. december 6-án Kijevben írták alá a jószomszédság és az együttműködés alapeljáról szóló magyar–ukrán alapszerződést. Ez többek között leszögezi, hogy a két állam közötti határt mindkét fél megváltoztathatatatlannak tekinti (2. cikkely), és hogy meg kell

teremteni a szükséges feltételeket a nemzeti kisebbségek kulturális, nyelvi és vallási identitása kölcsönös védelmének biztosítására (17. cikkely). A magyar politikai elitet a parlamenti szavazás megosztotta: a 405 képviselőből 279-en voltak jelen, 223-an szavaztak igennel, 39 nemmel, 17-en pedig tartózkodtak. A legtöbb nemmel szavazó és tartózkodó a legnagyobb kormánypárt, az MDF soraiból került ki. A központi kérdés az volt, hogy vajon az alapszerződéssel kapcsolatban Magyarországnak fel kellett volna-e vetnie a kárpátaljai magyarok kérdését. Az alapszerződés miatt támadták Antall József miniszterelnököt és Jeszenszky Géza külügyminisztert is. Többen az MDF és a MIÉP szétválásának egyik okát is ebben látták.¹⁷ Az ukrán elemzők viszont azt emelték ki, hogy az MDF radikális szárnya és a Kiszgazdapárt ellenezte a ratifikálást, s legfőbbképpen azt kifogásolták, hogy a szövegben benne van: a felek nem támasztanak egymás irányában területi követeléseket.¹⁸ Az egyik félnek az okozott gondot, ami nincs benne az alapszerződésben, a másik fél viszont annak örült, ami benne van.

Az alapszerződés nem foglalkozott ugyan az Antall által szóban emlegetett autonómia kérdésével, de garanciákat fogalmazott meg a kárpátaljai magyarokra vonatkozóan. A korabeli hivatalos iratok cáfolják azokat a bírálatokat, miszerint a szerződés a kárpátaljai magyarság feje fölött kötöttetett: „a helyzet ezzel szemben az, hogy többszörös egyeztetés történt a legfontosabb kárpátaljai magyar szervezet [a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség] vezetőivel. A szerződés megkötésével Magyarország bizonyította a nemzetközi közösségnek, hogy nem konfliktuskereső, hanem ellenkezőleg, stabilizáló erőként lép fel a térségben [...]”¹⁹

Az ország függetlenségének gyors elismerése és az alapszerződés ratifikálása ukrán szempontból kivételesen erős alapokra helyezte a két ország kapcsolatát, s ez azóta is hangsúlyos hivatkozási pont. Külön megnövelte a dokumentum jelentőségét, hogy Ukrajnának a területi épség kérdésében több konfliktusos helyzettel is szembe kellett néznie. Ilyen volt többek között a Krím-félsziget kérdése, a ruszin szeparatista törekvések hangoztatása – különösen az 1990-es évek első felében – és a románkérdés. Az ukrainai románok többsége Kárpátalján és Csernyivci megyében (a történelmi Bukovina területén) él. A bukovinaiak 1989 után megfogalmazták a Romániához való csatlakozás gondolatát (Nagy-Románia), Kárpátalján pedig – a román nemzetiségi járását.²⁰ Ukrajna parlamentje 1991. július 5-én elítélő határozatot hozott azzal kapcsolatban, hogy júniusban Románia parlamentje semmisnek nyilvánította a Molotov–Ribbentrop paktumot, amely a románság szemében egyben Nagy-Románia újjászületésének lehetőségét is jelentette. Az ukrán parlamenti nyilatkozat többek között leszögezte: a paktum törvénytelenségének kimondása nem eredményezhet területi követeléseket Ukrajnával szemben, és Ukrajna elutasít minden erre irányuló törekvést.²¹

A Kucsma-időszak

Az elnökválasztási kampányban Kravcsuk a nemzetépítő attitűdjére és az atomfegyverek leszerelésében elért eredményeire apellált. Kihívója, a Vállalkozók Országos Szövetségének elnöke, Leonyid Kucsma azonban nagyobb sikerrel tudott hivatkozni a gazdasági nehézségekre, az erőszakosnak nevezett ukránosításra, az Oroszországgal való kapcsolatok újjáépítésének kívánalmára, és a szavazóközönség egy jelentős része szívesen hallotta meg azt az ígéretet is, hogy az orosz nyelvet második államnyelvvé teszi. Sikere nem volt kétséges abban az országban, amely végtelen szegénységben tengődött, és bár a lakosságnak kevesebb mint ötöde vallotta magát orosz nemzetiségűnek, a valóságban több mint 50%-a oroszul beszélt. 1999-ben az addig a legerősebbnek tartott kihívója nem léphetett porondra, mivel Vjacseszlav Csornovil, a jobboldal rendszerváltó, karizmatikus vezetője közúti balesetben meghalt. Kucsma orosz választási szakértőkkel erősítette meg csapatát, s ugyanazzal a technikával nyert, mint 1996-ban Oroszországban az akkor már meglehetősen népszerűtlen Borisz Jelcin, amikor legyőzte a kommunista Gennagyij Zjuganovot. A második fordulóba Kucsma is kommunista kihívójával, Petro Szimonenkóval együtt jutott tovább. S bár az előző évben megtartott parlamenti választásokon ismét a kommunista párt végzett az első helyen, Kucsma „sikeresen” megakadályozta a „vörös” fordulatot, a többség a „kisebbik rosszra” szavazott.²²

Noha Kucsma az orosz kapcsolatok erősítését ígérte, a valóságban jelentős kapcsolatokat épített a Nyugattal, sokkal sikeresebben, mint a nemzetibb érzelműnek, nyugatiasabbnak mutakozó elődje, Leonyid Kravcsuk. Kucsma volt az, aki hivatalosan bejelentette az Európai Unióhoz való csatlakozás szándékát és Ukrajna NATO-orientációs törekvéseit. 1996-ban az ország az Európa Tanács tagja lett. Ukrajna az első olyan FÁK-ország volt, amelyik a NATO-val együttműködési megállapodást írt alá, csatlakozott a „Partnerség a Békéért” programhoz, aláírta a Megkülönböztetett Partnerségi Chartát, stb. Kucsma beszédeiben is folyamatosan hangsúlyozta az Európához tartozást.²³

Gazdasági tekintetben a Kucsma-időszakhoz kapcsolódik az új, nemzeti valuta bevezetése, a széles körű privatizáció megindulása az ipar területén, a földtörvény elfogadása. Ugyanakkor a külföldi beruházások igen szűkösek maradtak. Ekkor vált a legfontosabb exportcikké és a fő bevételi forrássá a vasérc. Az Egyesült Államokkal való kiemelkedő kapcsolatoknak köszönhetően, az 1990-es évek végére – Izrael és Egyiptom mellett – Ukrajna a világon a harmadik legtöbb amerikai pénzügyi segítséget kapta. Ugyanakkor az ország tartósan és mélyen eladósodott a Nemzetközi Valutaalap (IMF), a Világbank és Oroszország felé.

Belpolitikai téren a legnagyobb tett az alkotmány elfogadtatása volt – utolsóként a posztsovjét országokban, bár meglehetősen sajátos körülmények között. A kucsmai időszak hagyatéka a „politikai szubkultúra” eszközeinek „bevezetése”. Ennek első felvonása volt az államhatalomról és a helyi önkormányzatokról szóló törvény elfogadtatása

1995-ben. A jóváhagyáshoz parlamenti kétharmadra lett volna szükség, azonban ennek hiányában, a parlamenti procedúra figyelmen kívül hagyásával, „aláírással” szavazással – egyszerű aláírásgyűjtéssel – fogadták el a képviselők a törvényt, végrehajtását pedig elnöki rendeletek biztosították. A sok éve készülő alkotmánnyal kapcsolatban sem volt meg a konszenzus, s egy újabb kudarc után, 1996-ban Kucsma nyilvánosan, a médiában bejelentette, hogy az alkotmányról szóló népszavazást ír ki. A váratlan bejelentésre a parlament hirtelen döntésképpessé vált, elkerülendő, hogy megkérdőjelezése nélkül szülessen meg az alapidokumentum. A szöveget egyetlen nap alatt megtárgyalták, és másnap már megvolt a zárószavazás is.²⁴

Az alkotmányból egyetlen tételt, a Krími Autonóm Köztársaság sajátos helyzetét érdemes külön megvizsgálni. A tizenöt fejezetből álló dokumentum X. fejezete kizárólag ezzel foglalkozik.²⁵ Eszerint a Krími Autonóm Köztársaság Ukrajna elidegeníthetetlen része (134. cikkely), saját alkotmánya, kormánya és parlamentje van, melyek azonban nem hozhatnak az ország alkotmányával ellentétes döntéseket. A Krími Autonóm Köztársaság saját alkotmánya (1998)²⁶ I. fejezetének 1. cikkelye megismétli az ország alkotmányának azt a kitételét, hogy az autonóm köztársaság Ukrajna elidegeníthetetlen része (vö. 134. cikkely), a 2. cikkelyben pedig megfogalmazza, hogy az autonóm köztársaság jogi státusa Ukrajna alkotmányán alapszik. Ezzel tulajdonképpen ez a dokumentum is megkerüli az autonómia típusának konkrét meghatározását. A státus meghatározásának körülményessége nyilvánvalóan összefüggésben van a háttérben megbújó érdekekkel, amelyeknek nem sok köze van sem az autonómiához, sem az őslakosok, a krími tatárok különjogaihoz.

Az ukrán kormány, a belföldi és a külföldi megfigyelők egy része az alkotmány jóváhagyását úgy kommentálta, hogy ezzel megoldották a „krími problémát” – elejét vették a Krím elszakadását célzó orosz szeparatista törekvéseknek azzal, hogy megerősítették a félszigetnek mint Ukrajna szerves részének státusát, ugyanakkor több kérdésben önálló döntési jogkörrel ruházták fel a régiót. Azonban sem Kijev, sem Szimferopol nem lehetett maradéktalanul elégedett a végre megkötött kompromisszummal, mert az alkotmány teljes mértékben ignorálja a több mint 260 ezer krími tatár érdekeit, akik számára a megelőző évtizedben tették lehetővé a visszatelepődést a közel fél évszázaddal korábban bekövetkezett deportálás után, s immár a félsziget 2,5 milliós, zömében orosz lakosságának 12%-át teszik ki.²⁷

A képlet tehát viszonylag egyszerű: az ország és az autonóm köztársaság alkotmányának homályossága a terület jogi státusának közelebbi meghatározását illetően abból fakad, hogy az elsődleges cél a „szeparatizmus” megakadályozása volt, ily módon beszélhetünk területi autonómiáról, nem pedig valamely etnikai közösségnek nyújtott engedményről. Egyes szakértők véleménye szerint: „Az orosz közösség domináns helyzete a formálisan nemzetek feletti autonómiát sajátos, orosz alapú identitás előretolt bástyájává tette.”²⁸

A Kucsma-időszak legnagyobb botrányát egy oknyomozó újságíró, a hatalom visszaéléseivel és az oligarchákkal foglalkozó Georgij Gongadze meggyilkolása körüli események váltották ki. A gyilkosság 2000 őszén történt, s még ugyanakkor előkerült egy kazetta, amelyen az államfő a belügyminiszterrel és a nemzetbiztonsági szolgálat vezetőjével az újságíró likvidálásáról beszél. Kucsma sokáig tagadta, hogy a kazettán az ő hangja lenne hallható, majd 2001 elején elismerte, de azzal védekezett, hogy a kazettát manipulálták, a legkényesebb szövegrészeket összevágták. Ezt soha nem sikerült bizonyítani, a kazetta felkerült az internetre is, ahol bárki, egész Ukrajna végighallgathatta, mégsem történt semmi: az államfő háborítatlanul maradt a hivatalában. A tüntetéseket a rendőrség szétzavarta. A kazetta nem csak belpolitikailag volt kompromittáló: az is kiderült belőle, hogy Ukrajna titkos üzetet kötött Irakkal fegyverek eladásáról.²⁹ Ezt nem halványíthatta el az sem, hogy Ukrajna részt vett az iraki NATO-misszióban.

Az időszaknak azonban volt egy olyan miniszterelnöke, akit a külföld is komoly partnernek ismert el. 1999 végén foglalta el hivatalát Viktor Juscenko, az Ukrán Nemzeti Bank korábbi elnöke, és helyettese Julia Timosenko lett. A gazdasági reformintézkedések igen hamar eredményre vezettek. Az országban már 2000-ben gazdasági növekedést könyvelhettek el, először a függetlenedés óta. Ez 2005-ig folytatódott: egyensúlyba került a költségvetés, a fizetések és a szociális juttatások kifizetésében is megszűntek a hátralékok. Oroszország válasza a gazdasági növekedés beindulására az volt, hogy az olcsó energia további biztosítása fejében a Gazprom számára ukrán energetikai és nyersanyag-feldolgozó állami cégekben igyekezett részesedést szerezni. Timosenko – aki korábban a legnagyobb állami energiavállalat vezérigazgatójaként maga is hatalmas vagyonra tett szert, s személyes tapasztalata volt a színpalak mögött zajló egyezkedésekről – erőfeszítéseket tett az árnyékgazdaság felszámolására, az olcsó orosz energiaforrások nyugati továbbértékesítésének megakadályozására. Timosenkót még hivatali idejében bíróság elé állították az 1990-es évek közepére datált gazdasági bűncselekmények vádjával, a bíróság azonban felmentette. Politikai karrierjét a Julia Timosenko Blokkja megszervezésével folytatta. Juscenkót 2001 áprilisában mondatta le a parlament, aki szintén pártot szervezett, Mi Ukrainánk (*Nasa Ukrajina*) néven.³⁰ Így a Vjacseszlav Csornovil halála után letűnő Ukrán Népi Mozgalom (közkeletű nevén: RUH) helyére két új jobbközép párt lépett.

A magyar–ukrán kapcsolatok terén ebben az időszakban paradigmaváltás történt. Egyrészt Magyarország euroatlanti integrációja nem okozott számottevő problémákat a két ország kapcsolatában, az azzal együtt járó változásokat a felek rugalmas megoldásokkal kezelték. Másrészt megváltozott a hazai kormányzati politika a szomszédos országokban élő magyarokkal kapcsolatban. Az 1998-ban hivatalba lépő magyar kormány a politikai kapcsolatokban minden kérdést összekötött a kárpátjai magyarok ügyével, amiről Ukrajna viszont úgy vélte, hogy az az államközi viszony egyik fontos, de nem az egyetlen területe. Orbán Viktor miniszterelnök

2000 februárjában, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség beregszászi közgyűlésén elmondott beszédében a következő prioritásokat fogalmazta meg: a kárpátaljai magyar intézmények megerősítése, a kárpátaljai magyar családok földhöz jutásának segítése, a gazdasági együttműködés területén a magyarországi vállalatok Ukrajna iránti érdeklődésének felkeltése. „Magyarország viszonya Ukrajnához különleges [...] Hogy ez így alakul, abban Önöknek kárpátaljai magyaroknak nagy szerepe van.”

Magyarország számára Ukrajna kiemelt partner. Magyarországnak hét szomszédja van, és a többi hat együttvéve sincs akkora, mint Ukrajna. Ez önmagában is indokolja, hogy a magyar állam a külpolitikájának alakításakor mindig saját helyet jelöljön meg az Ukrajnával való kapcsolatokra. Hiszek abban, hogy a világ olyan irányban fejlődik, amely világban az államközi kapcsolatok arra valók, hogy regionális szinten is erősítsék az együttműködést.³¹

Ennek kiemelkedő példája volt az ezredforduló körüli, súlyos következményekkel járó tiszai árvizekkel szembeni közös küzdelem. Németh Zsoltnak, a Külügyminisztérium politikai államtitkárának megfogalmazása szerint: „Jó volt látni az össz-nemzeti szolidaritásnak is a spontán megnyilvánulásait mind Magyarországon, mind a világ más tájain élő magyarok között; ehhez hasonlót csak az 1989-es romániai forradalom idején élhattünk meg.”³²

Az 1998-as, majd a 2001-es nagy tiszai árvizek kapcsán – amelyek rendkívül súlyosan érintették Ukrajna nyugati határ menti zónáját, földrajzi helyzetüknél fogva azon belül is elsősorban a magyarlakta területeket – 2001-től a magas szintű kétoldalú találkozókat addigi helyszínei közé bekerültek kárpátaljai települések is, illetve azok összekapcsolódtak a kárpátaljai magyarokat érintő szimbolikus eseményekkel. A szimbolikus politizálás részének tekinthetjük azt is, hogy a kárpátaljai magyarok ügye megjelenik az ukrainai országos politikában, főként a választási csatározásokhoz kötve.³³

Az időszak kiemelt magyar lépése volt az ún. státustörvény (2001) megalkotása, amely – tekintettel éppen az alapszerződésre – nem okozott olyan diplomáciai bonyomalmakat a két ország között, mint történt az Románia, de különösen Szlovákia esetében. Oreszt Klimpus budapesti ukrán nagykövet kijelentette, hogy országa pozitívan és megértéssel viszonyul a törvényhez.³⁴ A diplomáciai kapcsolatok felvételének 10. évfordulója kapcsán Anatolij Zlenko és Martonyi János külügyminiszter közös cikkben hangsúlyozta a két ország közti jó kapcsolatokat; Zlenko elsősorban Magyarország vízümpolitikáját emelte ki, Martonyi pedig azt, hogy országa külpolitikájában elsődrendű érdek elősegíteni Ukrajna kapcsolatát a NATO-val és az EU-val.³⁵ A pozitív viszonyulás jogi hátterét Ukrajnában a nemzeti kisebbségekről szóló törvény (15., 17. cikkelyek), államközi, továbbá hivatalközi egyezmények, valamint a kormányközi vegyes bizottságok biztosították. Ukrajna elismerte, hogy az államközi kapcsolatokban és a magán-érintkezésben is meg kell adni a lehetőséget a területén élő nemzetiségek és anyaországuk közötti kapcsolattartásra.³⁶

A magyar kormány sajnálatát fejezte ki a Jusczenko-kabinet távozása miatt, az Európai Unió Elnökségének Ukrajnáról kiadott nyilatkozatával megegyezően.³⁷ Ugyanakkor korábban, 2000. december 14-én, éppen ennek a kormánynak a hivatali idejében, a Magyar Állandó Értekezlet III. ülésének záró nyilatkozatába bekerült az első komoly negatív kitétel a kárpátaljai magyarságot érintő vélt vagy valós fenyegetettségéről: „Ukrajna oktatási miniszterének legutóbbi nyilatkozata aggodalomra ad okot a kárpátaljai magyar oktatási rendszer jövőjét illetően.”³⁸ Magyarországon pedig ugyancsak 2000-ig volt meg a lehetősége az ukrán állami nyelvvizsgának az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Az ezt követő több mint egy évtizedben, rövid megszakítással, csak a szűk területen használható katonai szaknyelv ismeretéből lehetett nyelvvizsgázni hazánkban³⁹ – tegyük hozzá, hogy egy szomszédos, közel ötvenmillióos ország államnyelvéről beszélünk, és ahol egyébként a magyar kisebbség problémakatalógusának egyik alapvető eleme az államnyelvoktatással és -tudással kapcsolatos problémahalmaz.

2003. november 26-án – azután, hogy Ukrajnában az éhínség áldozatainak emléknapjává nyilvánították november 22-ét – a magyar Országgyűlés komoly gesztust tett azzal, hogy határozatban emlékezett meg az ukrán nagy éhínség 70. évfordulójáról, „népirtásnak”, „mesterségesen és szándékosan előidézett éhínségnek” nevezve azt.⁴⁰ Az ukrán törvényhozás csak a következő elnöki ciklusban, 2006. november 28-án foglalt állást, az éhínséget „az ukrán nép genocídiumának” nevezve.⁴¹ Ez vált a Kucsma utáni Jusczenko-időszak legfontosabb olyan témájává, amelyet a történelmi múltból emeltek ki. Ezt az állapotot az utána következő ciklus sem bolygatta, noha nyilvánosan lényegesen kevesebb szó esett róla, már nem tematizálta a politikai közbeszédet.

A narancsos időszak

A 2004 végén lezajlott elnökválasztással, vagyis az ún. „narancsos forradalommal” kapcsolatos alapvető ismeretünk az, hogy az ellenzéknek – a Mi Ukrajnánk és Julia Timosenko Blokkja – a nemzetközi közvélemény által is támogatott heves tiltakozására a második fordulót megismételték, és ez a tulajdonképpeni harmadik forduló az elcsaltnak minősített előzőnek az eredményét megfordította: az addigi miniszterelnökkel, Viktor Janukoviccsal szemben Viktor Jusczenko nyert. Azonban kevésbé ismert vagy emlegetett tény, hogy az eredményt az elnöki hatalommal kapcsolatos háttéralku is befolyásolta. Az ukrán parlament

„csomagban”, vagyis egyetlen szavazással döntött az államelnöki hatalom megkurtításáról és az államfőválasztás második fordulójának megismétléséről, megfelelően módosítva ehhez a választási törvényt. Vagyis a megválasztásra esélyes ellenzéki jelölt (Viktor Jusczenko), valamint az őt bel- és külföldről támogatók a választás »harmadik« körének törvényesítéséért cserébe beleegyeztek a soron következő elnök jövőendő hatalmának mérséklésébe.⁴²

A november 21-i választási fordulót megelőzően Viktor Jusczenko ukrán elnökjelölt és Kovács Miklós, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnöke Orbán Viktor, a Fidesz-Magyar Polgári Szövetség elnöke jelenlétében megállapodást írt alá, melynek értelmében a KMKSZ vállalta, hogy az elnökválasztáson

„minden rendelkezésére álló eszközzel” Viktor Jusczenkonak, a Mi Ukrajnánk ellenzéki pártszövetség elnökjelöltjének megválasztását támogatja Kárpátalja magyarlakta településein. Cserében Jusczenko – megválasztása esetén – támogatja a KMKSZ-nek az ukrainai tömbmagyarság településeit magában foglaló Tiszamelléki járás létrehozását célzó kezdeményezését, elősegíti a sztálinizmus magyar áldozatainak rehabilitálását és anyagi kárpótlását, valamint az ukrainai kisebbségek, köztük a magyarok állandó parlamenti képviselőjének biztosítását, a kárpátaljai magyarság nyelvi jogainak kibővítését és megvalósulását, az anyaországi támogatások eljuttatását a jogosultakhoz. Tartalmazza a megállapodás továbbá a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola átfogó támogatását, a kárpátaljai magyar oktatási intézmények hálózatának fejlesztését és önálló magyar tankerület létrehozását a nemzeti kulturális autonómia keretében.⁴³

Az új ukrán államfő beiktatása alkalmából Mádl Ferenc magyar köztársasági elnök többek között a következőket mondta: „Magyar részről többek között azért is követjük figyelemmel Ukrajna fejlődését, mert köztudott, hogy az ország polgárai között magyar nemzetiségűek is vannak. Az ukrainai magyar kisebbség, oktatási, kulturális intézményei segítségével komoly erőfeszítéseket tesz szűkebb pátriája fejlődése érdekében. Teszi mindezt egész Ukrajna javára.”⁴⁴

Viktor Jusczenko 2004-es elnökválasztási kampánya során úgy pozícionálta magát, mint nemzeti (sőt, nacionalista) beállítottságú politikus.⁴⁵ Hivatali időszakában elhangzott beszédeiben kísérletet tett a történelmi múlt tabutémáinak ártértekeltetésére, a szovjet narratíva demitologizálására, a különböző régiók lakosai számára jobban elfogadható modell kialakítására, az ország egységességének előmozdítására való törekvés szándékával.⁴⁶ Nagy hangsúlyt fektetett az ukrán társadalom egységének hangsúlyozására, a nemzeti és a liberális diskurzus egybeolvasztásával. „Tudjuk, hogy minden ember Ukrainát építi, bármilyen nyelven is beszéljen, bármilyen templomba járjon, bármilyen politikai nézetekkel szimpatizáljon. Valamennyiünknek egy a sorsa és csak egy Ukrajnánk van.”⁴⁷ Mindannyiszor kiemelte, hogy az Európához tartozás az ukránok alapvető értékei közé tartozik. „Az ukránok azon népek között lesznek, melyek meg fogják határozni Európa új arculatát. Európa határait azok a közös értékek határozzák meg, amelyet népei magukénak vallanak.”⁴⁸

A belpolitikában, úgy tűnt, sikerült végrehajtani azt, ami az 1991-es fordulattal nem következett be: egy új politikai elit helyzetbe hozását a hivatalnoki kar tekintélyes részének – mondhatni: tömegeinek – lecserélésével. A Jusczenko megválasztását erőteljesen

támogató Julia Timosenko miniszterelnöki pozícióba kerülése után meghirdette többek között a „reprivatizációt”, vagy visszaállamosítást, nem kis nyugtalanságot kiváltva ezzel a külföldi befektetők körében is. Azonban a gazdaságban ezúttal nem sikerült az előző kormányzáshoz hasonló fordulatot végrehajtani vagy eredményességet felmutatni, sőt lassulás következett be, nőtt az infláció, a helyzet nem javult, hanem a bajok sokasodtak. Az új elitről kiderült, hogy nem kevésbé korrupt, mint az előző: Roman Zvarics igazságügy-miniszter például nem szavazta meg az orosz kőolaj Nyugatra történő továbbértékesítését megtiltani szándékozó törvényt, s később kiderült, hogy azért nem, mert az üzletágban a felesége érdekelt.⁴⁹ Juscsenko és köre kezdeményezései közül tiltakozást váltott ki a sajtószabadság sajátos értelmezése, a „keresztény etika” iskolai tantárgyként történő bevezetésének kísérlete, az adóhivatali vizsgálat politikai eszközként való felhasználhatósága, a két, egymással konkuráló ukrainai – a Moszkvai Patriarchátusnak alárendelt, valamint a kánonjogi értelemben máig el nem ismert Kijevi Patriarchátusnak alárendelt – pravoszláv egyház egyesítésének gondolata, az ellenzékinek tekintett színházak és művészek körüli viharok, de az az új szabályozás is, hogy az összes tévéműsort és mozifilmet csak ukrán feliratozással lehet sugározni, beleértve az orosz nyelvűeket is. Ebben az időszakban feszült volt a viszony Oroszországgal, mégpedig elsősorban amiatt, hogy Vlagyimir Putyin a „narancsos forradalom” idején Viktor Janukovics mellett foglalt állást. Ennek leglátványosabb következménye az volt, hogy Oroszország két ízben is elzárta a gázcsapokat, aminek következtében az ukrainai tranzittal összefüggő európai gázszállítás is leállt – az orosz gáznak több mint 80 százaléka három, Ukrajnán keresztül haladó fővezetéken jut el Európába. Ukrajna jelentősen megemelt díjakat volt kénytelen fizetni az orosz gázért, ami tovább rontotta az ország gazdasági kilátásait.⁵⁰

A narancsos szövetség sem tudott olajozottan működni. 2005 elején Timosenko miniszterelnök lett, de ezt a pozíciót csak néhány hónapig töltötte be. Többek között jelentős mértékben megnövelte a fizetéseket és a nyugdíjakat, és az ukrainai viszonyok között szédítőnek számító magasságokba emelte a gyermekek születése után járó támogatást.⁵¹ Ez utóbbi változtatás egyébként állandósult a kormányzati politikában, függetlenül a ciklusváltásoktól. 2011-ben az első gyerek születésekor járó állami segély már a megélhetési minimum 30, a másodiknál 60, a harmadik és minden további gyereknel 120-szorosának felelt meg. A 10-szeres mértéket minden esetben azonnal kifizetik, a többi az első gyerek után a következő 24, a második gyerek után 48, a harmadik és minden további gyerek után pedig 72 hónapon át, havi részletekben.⁵² A demográfiai hatást az esedékes népszámlálásnak kell majd lemérnie.

Timosenko idején a pénzkirámlás visszafogta a GDP-t, kitört a „benzinváltság”, a „húsváltság”, a „cukorváltság”; ezek okai, illetve kezelése szintén éles szembenállást váltott ki az államfő és a miniszterelnök között. Végül Juscsenko lemondatta Timosenkót, felelőssé téve őt a gazdasági visszaesésért, és szemére vetve, hogy szándékosan szítja a politikai feszültséget.

A narancsos erők válságát jelezte, hogy a 2006-os parlamenti választásokon és a 2007-es előrehozott parlamenti választásokon immár a 2004-ben legyőzött Viktor Janukovics nevével fémjelzett Régiók Pártja szerezte meg a legtöbb szavazatot, ugyanakkor a 2006-os eredményhez képest 2007-re jelentősen megerősödött Julia Timosenko Blokkja, míg az elnök politikai háttére lejtmenetbe került. 2007 végén azonban a természetes szövetségeselek, a Mi Ukrajnánk és a Timosenko Blokkja együtt még képes volt a kormányalakításra, így Julia Timosenko újra miniszterelnök lett. Ebben az időszakban a legtöbb belpolitikai vitát az váltotta ki, hogy az Oroszországgal való újabb gázválság megoldása érdekében a miniszterelnök kiiktatta a magánvállalatokat az orosz gázüzletből, s a Gazprom, illetve az ukrán állami Naftohaz közvetlenül szerződött egymással. A belföldi fogyasztók számára a gázárak jelentősen megemelkedtek. Nemzetközi szinten komoly siker volt, hogy 2008 elején Ukrajna csatlakozott a Világkereskedelmi Szervezethez (WTO) – a megelőző tárgyalások már 1993 óta folytak.

2009-ben a Timosenko Blokkja és a Régiók Pártja tárgyalást kezdett a koalíciókötésről: az elsődleges cél az alkotmány újabb módosítása volt, az államfői hatalom további korlátozása érdekében. A Régiók Pártja azonban végül nem ment bele az alkuba.⁵³ Timosenko kormányon maradt 2010 elejéig, azonban közte és az államfő között végletesen elmérgesedett a viszony.

A magyar–ukrán kapcsolatok tekintetében két területet emelünk ki. Az egyiket Sólyom László államfő így foglalta össze Viktor Juscsenko magyarországi hivatalos látogatása alkalmával, 2007. január 10-én:

Nagy jelentőséget tulajdonítok annak a kezdeményezésnek, amelyről ma nyilatkozatot is adtunk ki, és amely arra szólít fel: adjuk meg a végtisztesiséget a háború áldozatainak, jelöljük meg nyughelyüket, ápoljuk és védjük síremlékeiket. Ezzel összefüggésben Ukrajna felajánlotta a területén életüket vesztett magyar áldozatok azonosítását, nyughelyük feltárását és méltó megörökítését. Magyarország köszönettel fogadta a felajánlást, és a maga részéről ugyanezt vállalta. A mai napon átadtam Elnök úrnak egy 48000 nevet tartalmazó listát, a második világháborúban Magyarország területén elhunyt és eltemetett (szovjet) ukrán katonáldozatok névjegyzékét, amelyet a Hadtörténeti Intézet és Múzeum állított össze, és amely a sírhelyek és temetők feltüntetésével segít azonosítani nyughelyüket.⁵⁴

Ez az együttműködés azóta is eredményes.

A másik nagy területet a kárpátaljai magyarsággal összefüggő kérdések jelentik. 2007. december 1-jével Magyarország a schengeni térség tagja lett. A külügyminisztérium tájékoztatója szerint:

Magyarország mindent megtett annak érdekében, hogy [...] az Ukrajnában (Kárpátalja) élő magyarság számára minél kevésbé jelentsen hátrányt az anyaországgal való kapcsolattartásban a schengeni határrendszer. Az

Európai Unió politikáját aktívan is alakítva sikerült kidolgoznunk egy olyan eszközrendszert, amely a határon túli magyarság e széles rétegei számára biztosítja a határok könnyű átjárhatóságát. Ezt szolgálja az Európai Unió vízumkönnyítési megállapodása Ukrajnával [...] Ugyancsak ezt szolgálja a 2007. december 19-étől érvényes magyar–ukrán kishatárforgalmi rend; továbbá a nemzeti vízum intézménye fenntartásával összefüggésben a kapcsolattartási hozzájárulás (tarifa-csökkentés).⁵⁵

A magyarokat érintő alapvető fontosságú kérdés, amellyel kapcsolatban még komoly változások történtek: az oktatásügy. A második Timosenko-kormány oktatási minisztere, Ivan Vakarczuk nevéhez fűződő intézkedéssorozat a magyar tannyelvű oktatásüggyel kapcsolatban folyamatosan emlegetett veszélyeztetettséget napi valósággá tette, többek között az által, hogy „az úgynevezett átirányítási (tranzitív) oktatási modell bevezetését irányozza elő a nem ukrán tannyelvű iskolák számára, melynek a célja hosszú távon többségi egynyelvűség kialakítása az oktatás révén”.⁵⁶ A magyar Országgyűlés 2009. december 3-án politikai nyilatkozatot adott ki „az Ukrajnában tapasztalható, a magyar kisebbséget érintően aggodalomra okot adó kisebbségpolitikai eseményekkel kapcsolatban”,⁵⁷ illetve Bajnai Gordon miniszterelnök is levélben fordult Julia Timosenko ukrán kormányfőhöz „a kárpátjai magyarság kisebbségi jogait csorbító ukrain tankönyvbotrány kapcsán” – a soron következő tanévre nem rendelték meg ugyanis a magyar nyelvű tankönyveket.⁵⁸ Mindez azonban ekkor hatástalannak bizonyult.

A lezáratlan jelen

A 2010-es elnökválasztáson a leköszönő államfő, Viktor Juscsenko esélytelenül indult, a két legfőbb riválisnak Viktor Janukovics és Julia Timosenko bizonyult. Janukovics egy megváltozott, megújult arculattal állt ki a választói elé: többek között kiválóan megtanult ukránul, mint ahogy ezt jóval korábban Timosenko is tette. Bármennyire meglepő, az utóbbi húsz év vezető ukrainai politikusai egy részének az ukrán tanult nyelv, s ez a tanulási folyamat éppen a politikai karrierrel függött össze. Ugyanakkor egyértelműen nem volt köze a képviselt ideológiai meggyőződéshez annak, hogy ki milyen nyelvi alapról indult – példának okáért: Julia Timosenko is aktív politikusként váltott át az ukrán nyelvre. Az elnökválasztás külföldön is pozitív visszhangot kapott, Viktor Janukovics győzelmét senki nem vonta kétségbe. Ezzel ismét egy új éra vette kezdetét.

Az elnökválasztás után Timosenkónak távoznia kellett a miniszterelnöki székből. Az alkotmány szerint a választások alkalmával parlamentbe jutott pártok által alakított frakciók köthetnek koalíciót a kormányalakítás érdekében; újonnan létrejövő frakciók és frakciót váltó politikusok vagy függetlenek szavazatai ebben nem számítanak. Azonban a házszabály megváltoztatásával 2010 októberében új kormánykoalíció alakult,

Stabilitás és Reformok néven.⁵⁹ A megváltozott erőviszonyok között a Régiók Pártjának jelöltje, Mikola Azarov lett az ország miniszterelnöke. Az ellenzék tiltakozására az alkotmánybíróság vizsgálódott, és az új házszabályt támogató döntést hozott. 2010 májusában megindult a nyomozás Julia Timosenko és néhány politikustársa ellen. 2011 októberében a bíróság fő büntetésként hét év szabadságvesztésre ítélte a volt kormányfőt, hivatali visszaélés vádjával. A börtönállapotok, Timosenko betegsége, gyógykezelése, éhségsztrájkja napi szinten fenntartja a folyamatos érdeklődést a közvélemény előtt is, nem csak a politikában. A nemzetközi visszhangok rendkívül negatívak voltak, és sokat rontottak Ukrajna megítélésén. Az Európai Unió is rendre kifejezte nemtetszését. Ez megnyilvánult többek között abban is, hogy 2012 áprilisában a felek parafálták a társulási szerződést, azonban annak belátható időn belüli aláírására esély sem mutatkozott. 2012 májusában a Timosenko-ügy miatt halasztották el a közép-európai államfők jaltai csúcstalálkozóját. Még a lengyel–ukrán közös rendezésű 2012-es labdarúgó Európa-bajnokságra is árnyékot vetett, hogy több külföldi politikus bejelentette, nem vesz részt az eseményen (azaz nem ül majd ott a lelátón az ukrainai meccsek alkalmával). A sport és a politika ilyen mértékű összefonódása már-már a legrosszabb időkre emlékeztetett.

2010-ben „alkotmányos restauráció” is végbement Ukrajnában. Emlékezzünk rá, hogy a „narancsos forradalom” egyik alkuja az elnöki hatalom alkotmánymódosítással történő korlátozása volt. Ezúttal egyértelmű szándék mutatkozott ennek a korlátozásnak a megszüntetésére, de a szükséges újabb alkotmánymódosításhoz nem volt meg a kellő parlamenti támogatás. A képviselők egy része azonban az alkotmánybírósághoz fordult, hogy az vizsgálja meg a 2004. évi 2222-IV. számú alkotmánymódosító törvény alkotmányosságát. Az alkotmánybíróság 2010 szeptemberében úgy döntött, hogy formai hiányosságok miatt hatályon kívül helyezi a vitatott jogszabályt, és kimondja azt is, hogy ezzel visszaáll az 1996-os alkotmány eredeti szövegében meghatározott elnöki jogkör.⁶⁰ Az ellenzék körében a döntésnek csekély visszhangja volt, a külföld pedig egyáltalán nem foglalkozott vele. Ezt követően, 2011 februárjában létrejött az ún. alkotmányozó közgyűlés (szó szerinti fordításban inkább „nemzetgyűlés”), amelynek feladata, hogy kidolgozza az ország új alkotmányát.⁶¹ 2012 végén ennek pontos irányai még nehezen kivehetők, így ezzel részleteiben nem foglalkozunk.

Vannak, akik az Európai Unióval való jogharmonizáció egyik fontos lépésének, mások a 2012 őszi parlamenti választásokra való felkészülésnek tekintették az új nyelvtörvény megalkotását. A látszólag nemzetállami Ukrajna nyelvi viszonyai igen bonyolultak. Olyan országról van szó, amelyik a történelem folyamán korábban önálló államisággal nem rendelkezett, s ez az adottság döntően befolyásolta a nyelvi állapotokat is. A 18–19. században Nyugat-Európa államaiban végbement nemzetiesítésnek egységes államterület hiányában ukrán szempontból nem volt esélye, a sokféle kisorosz dialektusból kialakuló standard ukrán nyelv, illetve a 19. század második felében felvirágzó nemzeteszme sikeres programnak bizonyult, de uniformizáló hatás nélkül.

A sokféle történelmi örökséget – egyebek mellett mentalitást, szocializációt – hordozó régiók közös határok közé rendezése a szovjet időszakban elért egy uniformizáló hatást, de az éppen nem az ukrán nyelv, hanem a „népek közötti érintkezés nyelve”, az orosz érdekében történt. Ezzel az örökséggel Ukrajna mind a mai napig nem birkózott meg. Az ukrainai kisebbségek nem kis létszámú etnikumokból adódnak össze, hanem egy meghatározó kisebbség, az oroszok teszik ki annak mintegy 80%-át. Az összes többi kisebbség egyenkénti aránya 1% alatti, s összességében (az oroszok nélkül) sem éri el az 5%-ot. A lakosság közel 30%-a az oroszot tartja anyanyelvének, de ennél jóval nagyobb az aránya azoknak, akiknek ez a beszélt nyelve. Így minden egyes, kisebbségekkel kapcsolatos döntés szoros összefüggésben van az oroszkérdéssel: aki védi az ukrán nyelvet és az ukrán nemzeti érdekeket, azt oroszellenesség vádjá éri – bár az igazi elszenvetői az összes többi, mint említettük, arányaiban igen kis létszámú kisebbség; aki pedig az oroszkérdés szempontjából közelít a megoldás felé, arra a nemzetietlenség bélyegét igyekeznek rásütni. Világos, hogy miért: az oroszok olyan nagy túlsúlyban vannak a többi kisebbséghez képest, s olyan közel van a számuk az államalkotó nemzetéhez, hogy az orosz nyelv regionális nyelvvé nyilvánítása gyakorlatilag szükségtelenné tenné az államnyelvet az ország egy nem csekély részén. A helyzet feloldására való képtelenség a legtöbb politikai vihar okozója. Amikor a kisebbségek bele akarnak szólni ebbe a játszmába, egyenlő feltételekről nemigen beszélhetünk.

Az elmúlt években Ukrajnában –, amellet, hogy maga a nyelvkérdés folyamatosan tematizálja a közbeszédet, és meghatározza a politikai diskurzust – több nyelvtörvény-tervezet is készült, melyek azonban nem jutottak túl a bizottsági szakaszon. A legtöbb esély az elfogadtatásra a Régiók Pártja által kezdeményezett parlamenti többség létrehozása után volt. A parlamenti többséget adó pártok egy-egy képviselője által kidolgozott első tervezetet a várható belpolitikai viharok ellenszereként véleményezésre megküldték az EBESZ nemzeti kisebbségi főbiztosának és a Velencei Bizottságnak is. Miután mindkét helyről alapvetően negatív vélemény érkezett a dokumentummal kapcsolatban – melynek lényegi elemei közel álltak az ellenzék által folyamatosan hangoztatott állásponhoz: a tervezet nem védi kellőképpen az államnyelvet –, elkészült a tervezet új változata. A Régiók Pártjához tartozó képviselők nyújtották be a tervezetet, de a kidolgozásba bevonták a zsidók, a románok egy-egy szervezetének képviselőjét, illetve Tóth Mihályt, az Ukrainai Magyar Demokrata Szövetség tiszteletbeli elnökét is. A törvény elfogadtatása sajátos körülmények között zajlott. A 2012. július 3-i parlamenti ülésnapon a végszavazás eredetileg nem szerepelt a napirenden. A házelnököt, Volodimir Litvint elszólították egy tanácskozássra az államelnöki hivatalba, s az jócskán elhúzódott, így Litvin a nap végére se tudott odaérni a parlamentbe, amikor is – tudván kívül – a végszavazásra sor került. Az történész akadémikus házelnök (a Néppárt elnöke) hosszasan lebegtette lemondását, illetve a házszabályok betartásának kivizsgálását tartotta szükségesnek. Végül július 31-én mégiscsak aláírta a törvénytervezetet,

és aláírásra továbbította azt az államfőnek. A Szabad Európa Rádió tudósítása szerint Litvin a döntését azzal kommentálta, hogy „ha a parlamenti elnök egyetlen javaslatát sem fogadják el, akkor haladéktalanul köteles aláírni a hozzá beadott törvényt”.⁶² Augusztus 8-án Viktor Janukovics elnök is aláírta „Az állami nyelvpolitika alapjairól” szóló, 5029-VI. sz. törvényt, amely augusztus 10-én lépett hatályba.⁶³ A nyelvtörvény tényleges értelmét és hatását a gyakorlat fogja meghatározni; ebben a tekintetben a 2012 őszi parlamenti választások – az esetleges kampánycélok – miatt tiszta képet még nem lehet kapni.

A parlamenti választások jelentik azt a területet, amelyen keresztül a magyar–ukrán viszony is körvonalazható. Ukrajnában ötévente tartanak elnökválasztást, illetve négyévente parlamenti és önkormányzati választásokat. Mivel 2007-ben előrehozott parlamenti választásokra került sor, a parlamenti és az önkormányzati választások is elcsúsztak időben egymástól. Fontos figyelembe venni, hogy így módon a 2012. október 28-án megválasztott parlamentnek a 2010-ben megválasztott államfővel és a szintén 2010-ben megválasztott önkormányzatokkal párhuzamosan kell működnie.

A hatályos választási törvényt 2011. november 17-én fogadták el. Eszerint vegyes választási rendszerben, 5%-os bejutási küszöbvel 225 egyéni és 225 listás képviselőt választanak meg. Az egyéni képviselőjelölteket pártok állíthatják, illetve függetlenek is indulhatnak; a regisztrálás feltétele a meglehetősen nagy összegű részvételi díj megfizetése (egyéni jelölt esetében a minimálbér 12-szerese, mintegy 1.500 USD, pártok esetében pedig a minimálbér 2.000-szerese, mintegy 250.000 USD). A választói névjegyzék létrehozása a lakcímnnyilvántartás alapján történik. Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése 1862. számú, az ukrainai demokratikus intézmények működéséről szóló, 2012. január 26-i állásfoglalása – amely egyébként több negatívumot is megfogalmazott az országgal kapcsolatban – a választási törvényt egyértelműen pozitívan értékelte: az a kormánypártok és az ellenzék széles körű összefogásával született meg.⁶⁴ Összesen 87 párt vett részt a választásokon: ebből 22 listát állított, 81 pedig egyéni jelöltet. A majd 37 millió választásra jogosultból közel 21 millióan (57,99%) éltek szavazati jogukkal. A végeredmény kiélezett küzdelemben született meg: listáról öt párt került be a parlamentbe, s ugyanezek a pártok adják az egyéni képviselők zömét is. Ezek: a Régiók Pártja, a bebörtönzött Julia Timosenko Blokkja („*Batykivscsina*”), a bokszolóként elhíresült Vitalij Klicsko Csapás Pártja (eredeti nevén „*Udar*”, amely csak az országos politikában újonc, a 2010-es önkormányzati választásokon már komoly sikereket ért el), a Kommunista Párt (az egyetlen, amely eddig minden ciklusban parlamenti párt tudott maradni) és a radikális-nacionalista Szabadság Párt („*Szvoboda*”).⁶⁵ Az igazi meglepetést ez utóbbi jelentette, mert ugyan minden elemző bejutónak mérte, de csak bejutási küszöbön; ehhez képest 10 százalékot meghaladó eredményt ért el. Fontos azt is megjegyezni, hogy most először került be az ukrán törvényhozásba ilyen jellegű párt – nincs még tehát arról közvetlen tapasztalat, hogy ez mit okozhat (az európai példák is igen sokfélék ebben a tekintetben).

A választásokat megelőzően a legkomolyabb vitákat a körzetek határainak meghú-
zása okozta. A magyar kormány is megpróbált közbenjárni annak érdekében, hogy a
kárpátaljai választási körzetek között legyen „magyar körzet” is, ahol esély mutatkozik
magyar parlamenti képviselő megválasztására. A kárpátaljai magyaroknak az 1994-
től 2006-ig terjedő ciklusokban volt egy-egy parlamenti képviselőjük, a legutóbbi két
választás (2006, 2007) alkalmával azonban már nem sikerült senkit a törvényhozásba
juttatniuk. A „magyar körzet” – ami egyébként egyértelműen a két magyar párt, az
Ukrajnai Magyar Demokrata Párt (UMDP) és a KMKSZ Ukrajnai Magyar Párt (KMKSZ
UMP) nyílt szembenállását eredményezte volna – nem jött létre, ehelyett újabb háttér-
al-kura történt kísérlet. Kovács Miklós, a KMKSZ elnöke nyilvános fórumon beszélt arról,
hogyan

az ukrán államvezetés felajánlotta a magyar államvezetésnek, hogy a Ré-
giók Pártja választási listáján bejuttatják a Legfelsőbb Tanácsba a kárpát-
aljai magyarság képviselőjét. [...] a magyar kormányzat helytállt ebben a
kérdésben, kitartott azon elvi álláspont mellett, hogy a választások tétje a
kárpátaljai magyarság érdekképviselése, s nem a parlamenti jelenlét [...] Ma-
gyarország azért nem ment bele az ukrán ajánlatba, hiszen korábban nem
magyar képviselőt kértek Kijevtől, hanem magyar körzetet, amit viszont az
ukrán fél nem teljesített [...].⁶⁶

Ez a döntés azonban egy új helyzetet teremtett az Ukrajnai Magyar Demokrata Párt
számára, mondhatni pozícióba hozta: a kormánypárt ugyanis esélyes listás helyet aján-
lott fel a képviselőjének, hogy mégiscsak megoldja a magyar parlamenti képviseletet.
Az UMDP a 2010-es elnökválasztás alkalmával – nem kis mértékben a Vakarcuk-éra
negatív tapasztalataitól indítva – stratégiai szövetséget kötött a később győztes ál-
lamfőjelölthöz kötődő Régiók Pártjával, képviselője bekerült a nyelvtörvényt előkészítő
bizottságba és az alkotmányozó közgyűlésbe is; azonban eddig semmilyen szinten nem
került szóba a parlamenti listás hely lehetősége. Egyébként, ha a 2010-es kárpátaljai
önkormányzati választási eredményeket nézzük, akkor megyei, városi, járási szinten a
magyar pártok képviselői közül 60,2 százalék az UMDP, 39,8 százalék pedig a KMKSZ
UMP színeiben került be. A nagyközségek és községek szintjén azonban, ahol a magya-
rok 64,6 százaléka él, ezek a pártok gyakorlatilag nincsenek jelen, a magyar képviselők
döntő többsége független.⁶⁷

2012. november végén azt lehet tudni, hogy az UMDP képviselőjelöltje akkor lesz
listás parlamenti képviselő, ha a Régiók Pártja alakíthat kormányt, s így a listából kike-
rülnek előle a miniszteri tárcák várományosai – mivelhogy a két pozíció összeférhetet-
len –, egyébként nincs befutóhelyen. A KMKSZ UMP három egyéni körzetben állított
képviseelőjelöltet, a választási rendszerből és a magyarok kis arányszámából következő-
en az esélytelenek nyugalomával – de a szavazati eredmények a vártnál is szerényebbek
lettek.⁶⁸ Ebben minden bizonnyal nemcsak a Régiók Pártja melletti UMDP-kampány

mutatkozott meg, de visszatükrözték azokat a protestszavazatokat is, amelyek a helyi magyar társadalmon belül tapasztalhatók.

A magyar–ukrán kapcsolatokban ezen túl is van legalább két nyitott kérdés. Az egyik a kettős állampolgárság ügye. Ukrajnában jogi értelemben ismeretlen a kettős állampolgárság intézménye. Az alkotmány 4. cikkelye kimondja: „Ukrajnában egyetlen állampolgárság létezik.” A 25. cikkely szerint: „Az ukrán állampolgárt nem lehet megfosztani állampolgárságától és attól a jogától, hogy megváltoztassa állampolgárságát. Ukrán állampolgárt nem lehet kiutasítani az ország határain kívülre vagy kiadni más országnak.” Ezzel megegyező módon rendelkezik a 2001-ben elfogadott, hatályos állampolgársági törvény is, amelyik szintén egyetlen állampolgárságot ismer el. Jelenleg nincs ukrán részről nyilvános szándék a kettős állampolgárság hivatalos kezelésére, azonban a törvényhozásban már többször szóba került a szankcionálás lehetősége. A kettős állampolgárság kérdése Ukrajna számára nemcsak Magyarország irányában áll fenn, azonban ez a helyzet semmiképp nem alap arra, hogy a kérdés hallgatolagos elrendezetségével megelégedjünk.⁶⁹

A másik nyitott kérdés a kisebbségek ügyeivel foglalkozó vegyes bizottság helyzete. A Nemzeti Kisebbségek Jogainak Biztosításával Foglalkozó Magyar–Ukrán Kormányközi Vegyes Bizottság Budapesten tartott 15. ülése 2011. december 19-én a jegyzőkönyv aláírása nélkül ért véget. A Magyarország és Ukrajna külügyminisztere által 1991. május 31-én aláírt, a nemzeti kisebbségek jogainak biztosításáról szóló nyilatkozat alapján létrehozott bizottság történetében ilyen korábban nem fordult elő. Az általában szimbolikus tartalmú jegyzőkönyvek ellenére a kisebbségekkel összefüggő kérdések kölcsönös kibeszélésének fórumáról van szó.

Ukrán elemzők is elismerik, hogy a magyarok Ukrajnában jobban „látszanak”, mint az a számarányukból következne (az ország lakosságának 0,3 százaléka). Ehhez sajnálatos módon hozzájárult a vereckei honfoglalási emlékmű kérdése is. A Vereckei-hágó érintett része hétköznapi értelemben mára senki földje, hiszen csak 1980-ig haladt erre az országút. A problémát a magyar sajtó úgy kommentálta a magyar olvasók számára, hogy szélsőséges ukrán nacionalisták megakadályozzák, illetve rendre meggyalázzák a magyar történelem jeles eseményére való emlékezést és annak tárgyiasulását. Holott a történet nem a vereckei emlékmű elleni tiltakozással kezdődik: ez folyománya, ha úgy tetszik, következménye annak, hogy a Vereckei-hágón évek óta feltáró munkákat folytatnak az ukrán hatóságok, hogy kihantolják a magyar hadsereg által 1939 márciusában állítólag ott lemészárolt Szics-gárdistákat – az ugyanekkor magát független állammá nyilvánító, így a nemzeti történetírásban a mai Ukrajna egyik előképének tekintett Kárpáti Ukrajna védőit. Ettől kezdve magyar emlékmű ugyanezen a helyen – függetlenül minden egyéb körülménytől – elsősorban nem a magyar történelmi emlékezet helye, hanem egyes olvasatok szerint az ukrán nemzeti hősök emlékének meggyalázása. Különös aktualitást ad a kérdésnek, hogy, amint fent már szó volt róla, 2012

októberében, a független Ukrajna történetében először bejutott az ukrán parlamentbe egy szélsőséges nemzeti-radikális párt, amelyet már többször hoztak összefüggésbe a vereckei magyar emlékmű megrongálásával, s amely egyetlen megyében tudott nyerni, mégpedig Lembergben. A terület és Kárpátalja közös határának egy szakasza éppen Verecke. Ez idáig a Vereckével összefüggő ügyben Magyarország volt az, amelyik két gesztuslépést is megtett: az egyik, hogy 2009-ben Nyírteleken felavatták a Varjúlaposi Emlékhelyet, megemlékezve többek között az 1939. március közepe után ide hurcolt Szics-gárdistákról,⁷⁰ valamint 2012-ben éppen magyarországi kezdeményezésre indult nemzetközi tudományos párbeszéd az 1939. márciusi eseményekről, többek között az Európai Emlékezet és Szolidaritás Hálózat támogatásával.⁷¹

A helyes út az EU–Ukrajna társulási szerződés aláírásához vezet. Ennek támogatása evidens magyar érdek is. Noha tudjuk, és nem feledkezhetünk meg arról, amit Martonyi János külügyminiszter így fogalmazott meg a magyar EU-elnökség kapcsán: „Figyelembe vesszük, hogy Ukrajna számára az ország jelenlegi helyzetében kiemelten fontos az Oroszországgal való kapcsolat. A választás kérdését, kényszerét fel nem vetve, a partneri együttműködés, a gyakorlati előnyök felkínálásával erősíteni kívánjuk Ukrajna kötődését az európai vonzasközponthoz: az Európai Unióhoz”,⁷² ez az út sok olyan kérdést terelne európai mederbe, amelyek további menete jelen körülmények között ma még beláthatatlan.

Jegyzetek

- 1 A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.
- 2 Vö.: Samuel P. Huntington: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1998.
- 3 Сергей Екельчик: *История Украины. Становление современной нации* [Ukrajna történelme. Egy modern nemzet születése]. Kijev: Издательство К.І.С., 2010. 261–264. o.
- 4 Askold S. Lozynskyj: „Independence Diaries: U.S.A. Recognizes Ukraine”. *Ukrainian Congress Committee of America*, <http://ucca.org/en/newsroom/ucca-statements/210-independence-diaries-usa-recognizes-ukraine>. Letöltés ideje: 2012. november 23.
- 5 Вячеслав Иванов: *Історія держави і права*. Навчальний посібник. II. [Állam- és jogtörténet. Tankönyv. 2. kötet]. Kijev: МАУП, 2003. 930. o.
- 6 Tóth Mihály: „Az 1996. évi ukrán alkotmány megszületése”. *Pro Publico Bono. Állam- és Közgazdaságtudományi Szemle*, No. 1. (2011). 86, 88. o.
- 7 A beszélgetés teljes szövegét lásd. Україна: антологія пам'яток державотворення, Х–ХХ ст.: у десяти томах. Т. X. *Відродження й утвердження української державності (1987–2005 роки)*. *Дорога до себе*. [Ukrajna: az államépítés dokumentumainak antológiája. 10. kötet. Az ukrán államiság újjászületése és megszilárdulása (1987–2005). Az önazonosság útja.] Редкол.: І. М. Дзюба та ін. Kijev: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2009. 333–337. o.
- 8 Екельчик: *і. т.* 246. o.
- 9 Alison Katz: „Csernobil következményei”. *Le Monde diplomatique*, <http://www.magyardiplo.hu/component/content/?view=article&id=410>. Letöltés ideje: 2012. november 23.
- 10 Екельчик: *і. т.* 290–295. o.

- 11 Юрій Мицик, Олег Бажан, Віталій Власов: *Історія України* [Ukrajna történelme]. Kijev: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. http://www.ebk.net.ua/Book/history/mitsyk_iu/index.htm. Letöltés ideje: 2012. november 23.
- 12 „Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Будапешт, 5 грудня 1994 року” [Memorandum a biztonság szavatolásáról Ukrainának az atomsorompó szerződéshez való csatlakozása kapcsán. Budapest, 1994. december 5.]. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_158. Letöltés ideje: 2012. november 23.
- 13 Екельчик: *і. т.* 286–288. о.
- 14 Пáldi András: *Egyre távolabb Moszkvától. Egy diplomata kijevi emlékei 1986–1992*. Budapest: Belvárosi Könyvkiadó, 1996. 254. о.
- 15 Keskeny Ernő: *A magyar–orosz kapcsolatok 1989–2002*. Budapest: Századvég Kiadó, 2012. 82. о.
- 16 *Уо.*
- 17 Vö. többek között: Kis János: „A kisebbségi kérdés az új világrendben”. *Beszélő*, No. 4. (2002).; Mák Ferenc: „Az új nemzeti politika és a Határon Túli Magyarok Hivatala (1989–1999)”. *Magyar Kisebbség*, No. 3. (2000).
- 18 Vö: Ірина Бабинець: „Становлення українсько-угорських міждержавних відносин (1991–1993 рр.)” [Az ukrán–magyar államközi kapcsolatok megalapozása (1991–1993)]. In: *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки* [Ukrajna nemzetközi kapcsolatai: kutatási eredmények]. Вип. 12. Відп. ред. Степан Віднянський. Kijev: Ін-т історії України НАН України, 2003. 85–94. о.
- 19 Keskeny: *і. т.* 96. о.
- 20 Az ukrániai román kisebbségről összefoglalóan: Лариса Лойко: *Громадські організації етнічних меншин України: природа, легітимність, діяльність* [Az ukrániai etnikai kisebbségek társadalmi szervezetei: szándékok, legitimitás, tevékenység]. Kijev: Фоліант, 2005. 273–279. о.
- 21 A dokumentum szövegét lásd: Україна: антологія пам'яток державотворення... *і. т.* 235–236. о.
- 22 Екельчик: *і. т.* 295–301. о.
- 23 Szereda Viktória: Ukrajna és Oroszország: történelmi narratíva és pártosodás. *Regio*, Vol. 18. No. 3. (2007). 56. о.
- 24 Tóth: *і. т.* 91–93. о.
- 25 „Стаття 134. Автономна Республіка Крим є невід'ємною складовою частиною України [...]” [134. cikk. A Krími Autonóm Köztársaság Ukrajna elidegeníthetetlen része...]. *Конституція України від 28.06.1996 року. Відомості Верховної Ради України*, Vol. 30. (1996). 141. о.
- 26 „Конституція Автономної Республіки Крим” [A Krími Autonóm Köztársaság Alkotmánya]. *Верховный Совет Автономной Республики Крым*, <http://www.rada.crimea.ua/bases-of-activity/konstituciya-ARK>. Letöltés ideje: 2012. szeptember 12.
- 27 Okszana Sevel: „A krími tatár kérdés: politika, jogalkalmazás és retorika”. In: *Ukrajna színeváltozása: 1991–2008. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzetiségi attitűdök* (szerk. Fedinec Csilla – Szereda Viktória). Pozsony: Kalligram, 2009. 365. о.
- 28 Лариса Наргорна: *Регіональна ідентичність: український контекст* [Regionális identitás: ukrán kontextus]. Kijev: ППІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 168. о.
- 29 Екельчик: *і. т.* 307. о.
- 30 *Уо.* 302–306, 308. о.
- 31 *Magyar Külpolitikai Évkönyv 2000*. Budapest: Külügyminisztérium, 2001. 287–288. о.
- 32 *Magyar Külpolitikai Évkönyv 1999*. Budapest: Külügyminisztérium, 2000. 306. о.
- 33 Fedinec Csilla: „Magyarország az ukrán külpolitikában”. *Limes*, No. 3. (2008). 302. о.
- 34 [Sz. L. L.]: „Kijev a vízummentesség mellett”. *Népszabadság*, 2002. augusztus 23.
- 35 Анато́лій Зленко – Яно́ш Марто́ні: „Україна – Угорщина: про пройдений шлях і про спільні прагнення на майбутнє” [Ukrajna – Magyarország: a megtett útról és a jövőre vonatkozó közös törekvésekről]. *Дзеркало тижня*, No. 4. (2002). 2–8. о.
- 36 Володимир Євтух: „Тенденції етнонаціонального розвитку українського суспільства” [Az ukrán társadalom etnikai-nemzeti fejlődésének tendenciái]. *Človek a spoločnosť*, No. 3. (2001).;

- 65 „Центральна виборча комісія: «ВИБОРИ народних депутатів України 2012»” [Központi Választási Bizottság: „Parlamentari képviselőválasztás Ukrajnában, 2012”]. <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp001#>. Letöltés ideje: 2012. november 22.
- 66 „A KMKSZ önállóan indul a választásokon. Választmányi ülés Bustyaházán”. *Kárpátalja*, Vol. 12. No. 27. (2012).
- 67 „Місцеві Вибори України” [Önkormányzati választások Ukrajnában]. <http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2010/wp001>. Letöltés ideje: 2012. november 22.
- 68 „Ukránokra szavaztak a kárpátaljai magyarok”. *Kárpátalja.ma*, <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/14294-ukranokra-szavaztak-a-karpataljai-magyarok>. Letöltés ideje: 2012. november 1.
- 69 Vö. részletesen: Fedinec Csilla: „Állampolgársági határok Ukrajnában”. *Limes*, No. 3. (2011).
- 70 „Varjúlaposi emlékhely”. *Nyírtelek.hu*, <http://www.nyirtelek.hu/kultura/53-varjulaposi-emlekhely>. Letöltés ideje: 2012. november 23.
- 71 „Program”. *Európai Emlékezet és Szolidaritás Hálózata*, http://www.tti.btk.mta.hu/images/esemenyek/program_hungarian_11.16.pdf. Letöltés ideje: 2012. november 16.; European Network Remembrance and Solidarity, <http://enrs.eu/en/about-us/ideas.html>. Letöltés ideje: 2012. november 16.
- 72 Urkuti György: „Hol van Európa lelke? Interjú Martonyi János külügyminiszterrel”. *Európai Tükör*, Vol. 15. No. 9. (2010). 8. o.

Résumé

Ukraine's Place in Europe and Two Decades of Hungarian–Ukrainian Relations

When a reactor of the Chernobyl nuclear power plant exploded in 1986, and the Soviet leadership kept it secret for days, it became clear that the newly announced Soviet policy wasn't working. However, the explosion, which still has its consequences today, has given impetus to actual political change. The study follows the domestic policy events and international relations of a post-Soviet state, Europe's second largest country, with a special focus on Hungarian–Ukrainian relations from 1991 to 2012. Minority issues are shown through discourses that define Ukrainian society, thus allowing the introduction and analysis of cleavages. Realpolitik considerations, especially in reflection of the results of the general elections in October 2012, allow for the conclusion that the possibility of an EU–Ukraine partnership agreement doesn't only have symbolic meaning, but would bring seemingly insolvable conflicts on the European stage, whose consequences, if circumstances remain unchanged, are unforeseeable today.